



# ТӨВЦЕЛТЯ

ИНЧЭСЭНӨТ ТОПЛУСУ № 2 (90), 1991.

АЗӘРБАЈЧАН  
МӘДӘНИЈӘТ  
НАЗИРЛИГИНИН  
ВӘ  
АЗӘРБАЈЧАН  
ЈАЗЫЧЫЛАР  
БИРЛИГИНИН  
НӘШРИ

Баш редактор

Мәс'ул катиб

Редаксия һеј'әти:

Фикрәт Гоча  
Ариф Мәликов  
Вагиф Нәсиб  
Елчин Асланов  
Зүлфугар Фәрзәлијев  
Маариф Солтан  
Расим Әфәндијев  
Рәмиз Рөвшән  
Рәфаел һүсәјнов  
Сәрвәр Мәммәдзаде  
Тејмур Елчин  
Тоғриф Абдин  
Фәрһад Бәдәлбәјли  
Фәрһад Хәлқлов  
Һәсән Турабов  
Чәфәр Гяјәси

Бәдин редактор:  
Рәмиз Јәмбулатов

13157  
M.F.Axundov adına  
Azərbaycan Milli  
Kitabxanası

сіндә гяҗаби төһсил ала-ала һәмнин о җатагханадан жүзләр-лө инсан характерини муша-һиндә елади. Беләһиклә, кәлә-чәк публицистин илк мушаһи-дә һөгтәси җаранды. Алты-шыһчы илләрин сонларындан Не'мәт Веҗсәлли һмзасы эдә-би-публицистик муһнитә гәләм гоҗду вә тезликлә, мә'лум ол-ду ки, бу һмзанын кәләчәҗи үчүн һеч бир горху жохдур.

Мән Не'мәт Веҗсәллинин демәк олар ки, бүтүн җазыла-рыны охумушам вә белә бир муҗтлаҗ ганаәтә кәлмишәм: о, әдәз һәҗигәтини җазыр. Бу һәҗи-гәт җер үзүндә кичик бир кәнд-ин—Веҗсәллинин дә һәҗигә-ти ола биләр, дүңҗа хәрәтә-синдә ганла җазылан Азәрбаҗ-чанын да. Бир инсанын да, бир айләнин дә, бир өлкәнин дә һәҗигәти әкс олуна биләр. Не'мәтин җазыларынын әксә-риҗәтиндә үмумиҗәтлә кәнд-ин проблемләриндән даны-шылыр вә бу балача кәнддә Не'мәт бә'зән Азәрбаҗчанын проблемләрини галдырыр. Бир кәнддә бир раҗону вә бир республиканы көрмәк исә һәр публицистә гисмәт олмур. Не'мәтдә публицистик дүшүнчә һәмишә белә үмумиләшдири-чи характердәдир. Мән онун «Ағбашлы торпагы» маҗалә-сини Азәрбаҗчан торпагынын җараларынын вә аҗрыларыны һәссәслыҗлә дүҗмағын һати-чәси һесаб едирәм. Не'мәтин сон беш илдәки публицистик фәалиҗәти исә хуҗуси геҗд олунмалдыр. О, бош вахт тапан кими Гарабағ торпагы-на, бир вахтлар гарыш-гарыш кәздиҗи кәндләрә, таныдыҗы,

үлфәт тутдуҗу адамларын җа-нына җолланыр, башгалары кими узагдан деҗил, Гараба-ғын өзүндән сеҗр едир.

Не'мәт публицистикасында дөврүн ритмини, заманын аһәнкени һисс едирәм—бәлкә дә бу фикрим бир чохларына шаблон көрүнсүн, амма һә-җигәтдә беләдир. Бакынын шаһәрәсалма проблемләриндән тутмуш кәнддә мал һабәтына гәләр. һәр һансы бир мөвзу-да Не'мәт дөврү дүшүнүб җа-зыр, ләкин һәр һансы идеоло-җиһанын ифадәчисинә чеврил-мир. Онун публицистик җазы-ларында һәмнишә партократи-җа илә бир полемик муһаси-бәт көрүрсән. 1962-чи илдә Кубада һәрби хидмәтдә олан-да Сов.ИКП сыраларына ке-чән Не'мәт Веҗсәлли бәлкә дә бизим һәммыздән даһа ар-тыг о билетин е'тибарсызлы-ғына инанмышды вә 90-чы илин мә'лум җанвар һадисәлә-риндә Сов.ИКП-дән итнина едәнләрдән елә биринчиси Не'-мәт олду.

«Гобустан» журналы илә Не'мәт Веҗсәлли чоһдан әмкә-дашлыг едир. Тәкчә әмкәдаш-лыг әздир: журналын о за-манки ән бәһранлы чаҗла-рында онун е'тибарлы муҗа-фиҗиләриндән бири олуб. җа-дымдадыр, Не'мәт «Азәрбаҗ-чан» журналы редакциясын-да ишләәндә уstad Бүлбүл һаҗында силсилә җазы җазыр-ды. Едим ки, аҗ Не'мәт, Бүл-бүлдән тәзә нә җазачаҗсан? һамы җазыб, сөзүңү деҗиб. Не'мәт мәним сөзләrimi за-рафат санды вә деди ки, Бүл-бүл һаҗында һалә һеч нә җа-

зылмаҗыб. Доғрудан да белә-дир. Мән «Гызыл сәсин һағы-лы» җазысыны охуҗанда һисс еләдим ки, һалә Бүлбүл кими сәнәткарларымыз барадә чох җазмалыҗыг. Өзү дә Не'мәт кими җазмалыҗыг. О җазыдан бир нечә муһәһизини җенидән хатырламаг истаҗирәм.

«Бүлбүл сәслә сөзүн, де-дикләриҗәлә еләдикләринни вәһдәтиҗиди».

«Бу адла баҗлы севинмәҗә, фәхр еләмәҗә, гәмләнәб кәдәр-ләнмәҗә анд һәҗимиз вәрса, о хатырланыр, о җад едилер».

Не'мәти сәһркар сәсләр, әф-санәви рәнкләр әләминә чә-киб кәтирән нәдир? Бәлкә хисләтиндәки зәрифлик, ха-сиҗиҗәтиндәки сәмимлик? Бу-нлар һәр инсандә ола биләр. Бәлкә Гарабағдан олмасы, с торпагдан уҗалан нечә-нечә сәсин вурғуну олмасы? Јох, һәр гарабағлы да сәсин, сөзүн әсири ола билмир. Бәс онда нә? Мәнә елә кәлир ки, Не'-мәт узаг Австралиҗада, җа Филиппиндә доғулсаҗды белә, җенә мусигиҗә, рәссамлыҗа, һеҗкәлтәрәшлыҗа һеҗран кәс-ләрди. Мән онунла бу мөвзу-да дәфәләрлә сәһбәт еләми-шәм. Не'мәтин торпагы мән деҗордим, сәслә, рәнклә, җо-ғрулуб. Доғрудур, о, ханәндә деҗил, рәссам да деҗил, амма сәнәти бизим чоһумуздан җа-хшы дуҗур.

Не'мәт Веҗсәллинин «За-бул»да дөҗүнән үрәк» җазысы көзәл муҗам устасы Аҗабала

Абдуллаҗевин өмүр җолуна һәср едилиб. Белә бир сәнәт-кар һаҗында охуҗчулара илк һәҗигәти мәһз Немәт чатдыр-ды.

Не'мәтин сәнәт һаҗында җа-зыларыны охуҗандан сонра мәндә дә бу мөвзуҗа мараг артыды. Ачығыны деҗим ки, му-җам сәнәти илә баҗлы дүшүн-чәләрини илк дәфә Не'мәт Веҗсәлли илә бәлүшмушәм. О, мәңә һаҗг да гәзандырыб, разылашмаҗыб да.

Сонра Не'мәт Јағуб Мәм-мәдов вә Бакир һаһымов ки-нин сәнәткарлардан җазды. Ин-ди о җазыларын иҗрими иллик тарихи вәр, амма инанын, о җазыларын һәрәроты, сәмимҗ-җәти һалә дә азалмаҗыб. Ам-ма Не'мәтин муҗам устала-рындан даһа җазмамағы, су-смағы мәни гәне еләмир. Аз-чоһ муҗамы дуҗан, сәнәткар-лары таныҗан, кимин нә вә не-

чә охуҗугуну билән бир ада-мын—бир гәләм сәһибинни сусмағы җахшы деҗил. Кәрәк «Гобустан»ын әмкәдашлары буну тәләб еласинләр. Не'мә-тин Фатма Мухтаровадан җаз-дығы «Сәһнамизин Кармени» җазысы да өҗрәнмәли җаздыр. Бу типли җазыларда муәллиф һәр чүр профессионализмә, «ихтисасчылыҗа» үҗмур, җал-ныз вә җалныз сәнәткарин шәхсиҗәтинә диггәти арты-рыр, онун һәҗәтынни елә ан-ларыны вә деңүмләрини тәс-вир едир ки, буһлар сәнә һеч вахт мә'лум деҗилдир. Не'мәт Веҗсәллинин «Әфсанәви рәнк-ләр» силсиләсиндән дә бир нечә җазысыны охумушам. Рәссамлардан Асәф Чәфәро-вун җарадычыллыгындан сөз ачан «Әкс-сәда», Ариф Әскәровун сәнәт уғурларын-дан данышан «Инам» җазыла-ры да илк бахышдан диггәти

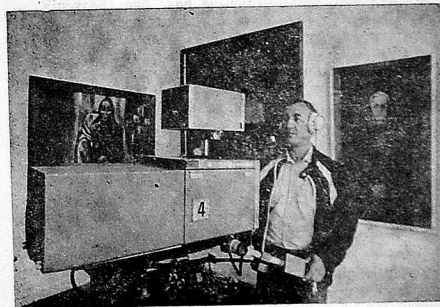
чәлб едир: она көрә ки, буһ-лар әһнәви җазылардан кәс-кин шәкилдә фәргләнир. Сә-һнәти дуҗум, бах бурдача кө-мәҗә чатыр. һеҗкәлтәрәш Фа-зил Ләчәфәвун сәнәт җолу «Дүшүнчәләрин тәсвири» җа-зысында өз парлаг әксиҗи та-пыб. Геҗд едим ки, бу сәнәт әсәрләрин барадә геҗдләр ду-җумлу бир охуҗу тәәсүрәты сәвиҗәсини ашыр, сәнәтшуһа-сын муһәһизәләри сәвиҗәси-нә галхыр.

Мән гәләм достум Не'мәт Веҗсәлли барадә үрәк сөзлә-рим әс чох ифадә едәдим. Онун исте'дадлы бир публи-цист кими җетишмәси, охуҗу-ларын үрәҗинә җол тапмасы барадә демәдиҗим сөзләр чох-дур, саҗлыг олсун, алты-шыһында, җетмишиндә, сәксәнин-дә сөҗләрик!

Вағиф ЈУСИФЛИ.

## ТАНРЫ ГИСМӘТИ

...Тәле җазысындан гачмаг олмәз. Ел арасында деҗибләр: «гисмәтин һәдирсә, ону да көрәчәксән» Өзүмү дәрк едәндән, ағлым сөз кәсәндән елә һеҗ ешидирәм: «үзү танрыҗа ол. элин онун өтәҗиндә олсун, е'тиҗадыны үзә; ишләрин аванд, җолун раһат олачаг». Таки белә олсун... Мәни ғынама-җын, бәлкә дә кимин үчүнсә олдуҗча асан олан бу җазы, чоһиллик тәҗрүбәмә бахмаҗараг көзләри-мә көз дағы олуб. Деҗим ки, һаҗында данышача-ғым адамы аса таныҗырам җох, онун һаҗында пис фикирдәҗәм, җенә дә җох! Бәс онда ниҗә белә тә-рәддәд едирәм? Деҗирәм, бәлкә бу ади җазым онун чоһиллик, шәрафли әмкә фәалиҗәтинә лаҗиг ол-мады! Га, бах, бу, һәҗигәтә җахындыр. Нә исе, «һисмилләһ» деҗиб башлаҗырам.



Республика телевизиясынын али дәрәчәли телеоператору Чәбижев Пирчан Агаһусејн оглуну нә аз, нә дә чох, дүз ијирми ики илдр ки, таныјрам. Елә буна көрә дә илк әввәл онун инсани кејфиј-јәтләриндән, адама говушмағындан, јанашмағындан сорак вермәк истајрам. Гәтијјәтлә дејирәм: әмәкдашы олдуғум телерадио комитәсиндә чох адам ону таныјыр, салам верир, һал-әһвал тутур. Онун бу хошбәхтлијини инандырычы вермәк үчүн хатирә данышмаг истајрәм. 89-чу ил иди. Бир груп әмәкдашла бәрәбр Шуша телевизия шабә-кәсиндә (бир вахт белә бир шәбәкә варды) чалышдыг. Күнләримиз чох дә јажшы кечмирди. Бир камера илә күндә 40—45 дөгигә верилиш һазыр-ламалы олурду. Вертолјотдан дүшүб машина минирдик, машандан дә дүшүб видео чәкилишиз, монтажсыз, бир баша ефир! Белә олан вахтда режиссор көмәкчисиндән тутмуш операторлардан, ишыгчыдан, режиссордан, үмумијјәтлә, бүтүн јарадычы коллективдән һәддән артыг мәс’улијәт тәләб олунурду ки, онлар бу вә ја дикәр верилиш—бејүк мәс’улијәтә һазыр олмурмушлар).

Телевизија операторунун инкишаф етмәсиндә, формалашыб пешәсини севмәсиндә режиссорлардан чох шеј асылдыр. Образлы десәк, оператор режиссор мизанынын һәјата кечмәсинин баш ичрачысыдыр. Камера өнүндә һәр һансыса бир образы јарадан актјор бәлкә дә јаныла биләр, лакин операторун буна мә’нәви ихтијары јохдур. Телевизија экраны илә театр сәһнәсинин арасында (бурада режиссор мизаны нәзәрә тутулур) јерләкөј гәдәр фәрг вар. Театрын сәһнәсиндә калишләр-кедишләр, кәзинтиләр, аралы мөсафәдән мүрачнәтләр, кәзинтиләр, аралы мөсафәдән мүрачнәтләр, диалоглар, тамашачы реаксиясы... мөвчүлдур. Телевизија экранында исә әслиндә буналар мүмкүн дејил. Мөкан дардыр. Сөзләр микрофона дејилмәлидир... Фикир верирсинизми, белә һалда ән чох ағырлыг кимин үзәринә дүшүр. Тәбии ки, операторларын. Һәр һансыса бир тамашада ојнајан актјор сәһнәдәкине нисбәтән студијанын повилјонунда фикирини әл-гол атмагла чатдыра билмир. Умид галыр сифәт мимикаларына, көз ифадәләринә, додаг жәстләринә. Буну дә вахтын-да оператор көрмәли, дүјмәли вә объектә алмалы гадыр... Јухарыда дејдим кими оператор јажшы, савадлы режиссорла биркә ишләәндә даһа тез фор-

винч, бу фәрәһ мәним олајды. Дар мәгамда башга-сына тәмәннасыз әл узадан, ән јажшы адамдыр.

...Сизләрә һаггында данышдыгым Пирчан Ага-һусејн оглу Чәбижев дә мәнә беләлариндәндир.

Јажшы адам олмаг бәлкә дә асандыр (әслиндә бу чәтинләрин чәтинидир). Бас јажшы ишчи нечә?! Мәнә галса, бу ики мәфһум организм бир-бири илә бағлы олан үзвләридир. Јажшы адам олмасан, јажшы ишчи дә олмасан... Пирчан телерадио комитәсинә 35 ил әввәл кәлиб. Һәлә онда техника индики кими инкишаф етмәмишди. Камералар, режиссор пулту, студијалар тәкмилләшмәмишди. Ири һәчмли тамашалар 12—15 квадрат метрлик студијалардан ефирә чыхырды, өзү дә чагдаш вахтымыздакы кими јох, видео чәкилишиз, монтажсыз, бир баша ефир! Белә олан вахтда режиссор көмәкчисиндән тутмуш операторлардан, ишыгчыдан, режиссордан, үмумијјәтлә, бүтүн јарадычы коллективдән һәддән артыг мәс’улијәт тәләб олунурду ки, онлар бу вә ја дикәр верилиш—бејүк мәс’улијәтә һазыр олмурмушлар).

Телевизија операторунун инкишаф етмәсиндә, формалашыб пешәсини севмәсиндә режиссорлардан чох шеј асылдыр. Образлы десәк, оператор режиссор мизанынын һәјата кечмәсинин баш ичрачысыдыр. Камера өнүндә һәр һансыса бир образы јарадан актјор бәлкә дә јаныла биләр, лакин операторун буна мә’нәви ихтијары јохдур. Телевизија экраны илә театр сәһнәсинин арасында (бурада режиссор мизаны нәзәрә тутулур) јерләкөј гәдәр фәрг вар. Театрын сәһнәсиндә калишләр-кедишләр, кәзинтиләр, аралы мөсафәдән мүрачнәтләр, кәзинтиләр, аралы мөсафәдән мүрачнәтләр, диалоглар, тамашачы реаксиясы... мөвчүлдур. Телевизија экранында исә әслиндә буналар мүмкүн дејил. Мөкан дардыр. Сөзләр микрофона дејилмәлидир... Фикир верирсинизми, белә һалда ән чох ағырлыг кимин үзәринә дүшүр. Тәбии ки, операторларын. Һәр һансыса бир тамашада ојнајан актјор сәһнәдәкине нисбәтән студијанын повилјонунда фикирини әл-гол атмагла чатдыра билмир. Умид галыр сифәт мимикаларына, көз ифадәләринә, додаг жәстләринә. Буну дә вахтын-да оператор көрмәли, дүјмәли вә объектә алмалы гадыр... Јухарыда дејдим кими оператор јажшы, савадлы режиссорла биркә ишләәндә даһа тез фор-

малашыр, өз ишинин бачарыглы устасы олур. Бу бахымдан Пирчанын бахти сөзүн һәгиги мә’насында кәтириб. Мәгсәдимә, фикримә дајаг олсун дејә бир хатирәдән азачыг дә олса данышым.

Мәрһум телевизия режиссору, көзәл инсан, көнүл ачдыгы сәнәтин әсил фәданси Рауф Қазымовски һаггында дәфәләрлә дөври мәтбуатда портрет очеркләрлә, хатирәләрлә чыхыш етмишәм, телевизия верилиши һазырламышам. Күнләрин бир күнү онун архивинә јеннән бахырдым. Бу чага гәдәр һеч вахт көрмәдијим бир вәрәг һәчминдә јазы диггәтими чәлб етди. Охулдум. Јери кәлдијинә көрә һәмин гәјдләри олдуғу кими јазыма әләвә едирәм: «...Һөрмәтли Пирчан (тәбии ки, бизим гәһраман) һәр вахтын хејир. Вердијим вә’дә әмәл едиб бу күн саат 11-дә студијага кәлә билмәдим. Јагад-Гыздырма башымын үстүн јаман кәсдириб. Јагадан башымы галдыра билмирәм... Сән мәнән ни-каран галма, анчаг хаһишимә әмәл етмәји дә унутма. 1-чи, јолдашларә (актјорларә, операторларә) салам де. Үрәкдән ишләјин. Баш мәшигә ка-мера илә дәнә-дәнә кечин. Нәзәрә тутулан бүтүн декорасия нүмунәләри јериндә олсун. Иншаллаһ сабаһ ахшам ефирә чыхачагыг. Һөрмәтлә, Р. Қазымовски. 14 июл 1956-чы ил».

Бу гәјдләри шәрһ етмәк үчүн Рауф Қазымовскинин оглу, һазыра телевизиянын «Әдәби-драм» вериллишлери баш редакциясында атасынын јолуну давам етдирән Әләкбәр Қазымовскидән хаһиш етдим.

Ә. Қазымовски: «Гәјдләрдән мә’лум олдуғу кими атам бәрк хәстәләнмишди. Н. Нәримановун «Шамдан бәј» тамашасынын сонунчу мәшгәли олмалымыш. Лакин студијага кәлә билмир. Јарадычы группа ән чох е’тимад кәстәрдијин (хаһиш едирәм бу сөзү унутмајын) бачарығына инандыгы Пирчан Чәбијевә јазыб ки, диггәтли олсун... Ону дә хатырлајырам ки, тамаша програмда нәзәрә тутулан вахтда экранда кәстәрилдә».

Өнчә бурасыны гәјд едим ки, Рауф мұаллим олдуғча тәләбкар, чидди режиссор иди. Мәшгә заманы кимин ихтијары нәјди ки, чынгырыны белә чыхарда. Јарадычы группа һәр бир үзвү тә’јин олунан вахтдан елә көрүш јериндә оларды. Бу белә. О ки, галды бир аз әввәлчә дејдим «е’тимад» сөзүнә, бунун дә мә’насыны ачмаг истајрәм. Пирчан бу тамаша экранда кәстәрилән чәми 6 ај әввәл студијага кәлмишди. Дејдим кими, техника һәлә там тәкмилләшмәмишди. Пирчан да өмрүндә һеч вахт белә «мө’чүзәли» апарат көрмәмишди. Лакин кәркин зәһмәт, кечәли-күнүдүзү соруммалар, өркәймәләр өз хејирли нәтичәсини вахтандан тез вермишди. Чәми алты ајдан сонра онә. инанмышлар, тамашанын гурулушчу операторлуғуну она тапшырмышлар...

Бүтүн бунлар 35 ил бундан әввәл олмушду. О вахтдан чохлу-чохлу селләр-сулар чағлајыб, ашыб-дашыб. П. Чәбијев нечә-нечә телетамашаларын экран өмрү тапмасында јажындан фааллыг кәстәр-иб, сајы билинмәјән публицист верилишләрә иш-ләјиб. Инди илә кәлиб чатыб јашынын тәгауд чағына. Бу мүддәт әрзиндә гајыкәк һами тәрбијәни, кәнчләрә өрнәк, бачарыглы пешә устасы кими таны. Бәлкә дә елә буна көрә јазымын әввәлиндә дејдим кими.Һамы онун еһтирамыны сахлајыр, һөрмәт едир. Дәфәләрлә әмәји комитә рәһбәрлијин тәрәфиндән јигмәтләндирилиб, республика Али Советинин фәхри фарманна лајиг көрүлүб...

Танымыш оператор, көзәл хасијјәтә малик Пирчан Чәбијевин әмәк фәаллијәти республика телевизиямызын илк ефирә чыхмасынын јашыдыдыр. 35 ил! Бир иклин өмрү. Ону таныјанларын һамысы кими мән дә билирәм ки, бу «бир иклин өмрү» олан 35 ил елә белә. Һәдәр кечмәјиб. Мә’налы олуб. Нечә-нечә тамашачы јалдашында га-лыб. Бүтүн бу пешә уғурлары онун алын јазысыдыр, танры гисмәтидир.

Телман МЕНДИЈЕВ.